

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕВОЛЮЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття розглядає об'єктивні причини впливу процесів глобалізації на еволюцію української термінології, зокрема розглядаються конкретні приклади впливу англійської мови на словоутворення в українській. Зазначені позитивні та негативні риси цього процесу.

Ключові слова: термін, термінологія, лексикографія.

В статье рассмотрены объективные причины влияния процесса глобализации на эволюцию украинской терминологии, в частности рассматриваются конкретные примеры влияния английского языка на словообразование в украинском. Отмечены положительные и отрицательные черты этого процесса.

Ключевые слова: термин, терминология, лексикография.

The article reviews the objective reasons of the influence of globalization processes on the evolution of Ukrainian terms, the actual examples of the English language influence on the Ukrainian word-formation are reviewed in particular. The positive and negative traits of this process are mentioned.

Key words: term, terminology, lexicography.

Сучасне життя, розвиток науки неможливі без діалогу культур, який відбувається на даному етапі на тлі глобалізації. Відомо, що в контакті різних культур, на будь-якому рівні, відбувається процес обміну та взаємозбагачення в усіх аспектах людського буття і насамперед на мовному рівні. Будь-який процес у мові теж не можна розглядати ізольовано, а лише в контексті усіх чинників, які є визначальними для цього процесу. Лексичний склад мови (української зокрема) переживає сьогодні період активного розвитку, що пов'язане з історичними, політичними та міжнародними подіями. Найвиразніше цей процес проявляється в особливому шарі лексики – термінології, яким послуговується наука, техніка, мистецтво та інші галузі, пов'язані з людською діяльністю й активним пізнанням світу. Тому метою цієї роботи є дослідження впливу проявів глобалізації на мову взагалі та на еволюцію сучасного українського термінотвору зокрема.

Поняття *термін*, одні науковці розглядають як особливі слова або сполучення, що відрізняються від інших номінативних одиниць однозначністю, точністю. Відповідно до іншого погляду на це поняття терміном може бути будь-яке слово, бо терміни – це не особливі слова, а особлива функція вживання слів. Ми схилиємося до дефініції терміна, запропонованого Л.І. Івіною: «Термін – це основна одиниця науки, спеціальних

галузей знань та сфер діяльності людини, що повинна домінувати об'єкти та процеси й одночасно служити засобом пізнання навколишнього світу» [5, с. 14]. Поняття *термін*, *термінологія* і її окремі аспекти також були розглянуті в роботах А. Д'якова, Т. Кияка, З. Куделько «Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти» [3]. Питання іншомовних запозичень у сучасній українській термінології знаходяться в центрі уваги публікацій С. Єнікєєвої «Особливості перекладу англійських комп'ютерних термінів на українську мову» [4], Т. Лещука «Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія» [6].

Навколишній світ і глобалізаційні процеси тісно пов'язані. За думкою Т. Возняк «глобалізація – це розвиток економічної та політичної взаємозалежності країн та регіонів світу до такого рівня, коли можливим та необхідним стає створення єдиного світового правового поля та світових органів економічного та політичного управління» [2, с. 3]. Розширення процесу глобалізації в економічному, політичному та культурному житті призводить до змін у всіх сферах людського буття, впливає на розвиток суспільства. Процес глобалізації іноді наштовхує людину на думку, що в цих умовах життя вона здатна розчинитися у великому світовому процесі.

Тема глобалізації в мові досліджується багатьма, науковцями, такими як: А. Панарін, Б. Ажнюк, Т. Возняк, В. Радчук та іншими, оскільки ця тема стає більш актуальною.

Кожне суспільство зацікавлене у збереженні своєї мовної культури, але глобальний інформаційний простір, комп'ютерна революція роблять це досить складним завданням. Еволюція сучасної української термінології здебільшого обґрунтована швидким розвитком науки, як національної так і світової. Виникає потреба опрацювання нових публікацій, перекодування наукової інформації зі світових мов на українську. Разом із здобуванням нової інформації, нових знань, запозичуються і мовні форми. Мова сучасної науки виявляє тенденцію до творення універсальних форм вираження. У лексичному складі наукових праць, написаних різними світовими мовами, є чимало спільних лексем.

Досить тривалий час українська термінологія поповнювалась за рахунок уживання російських термінів. Деякі з українських термінів були поморфемно перекладені з російської, тобто скальковані і, якщо їх морфемний склад не суперечив будові українського слова, стали широко використовуватися нарівні з питомими словами української мови.

За останні десятиріччя відбувся термінологічний «вибух» у багатьох галузях людської діяльності: технічній, економічній, правовій та гуманітарних. Виникла потреба систематизації іноді стихійно народжених термінів. Становлення українського термінознавства вимагає системного дослідження, вироблення концепції українського термінотворення, яке повинне засновуватися на національному ґрунті і вміщувати в собі міжнародний досвід і надбання. Проблеми національного термінотвору зумовлені впливом глобалізації сучасної науки і пов'язаним з нею широким напливом іншомовної лексики. Серед інших, масштабні глобалізаційні процеси висунули на перше місце у світовій комунікації мову англійську. За умовами дбалоного використання, остання, збагачує словник науковця, впливає на еволюцію сучасного, зокрема українського термінотворення.

До найбільш дискусійних питань, обговорюваних науковцями належать упорядкування і стандартизація національних терміносистем [8, с. 183-243], а також збереження і еволюція питомої термінології в умовах глобалізації [1, с. 158-163; 9, с. 26-30]. Відомо, що міжмовний вплив чиниться як через зміст інформації, так і через її форму (мову, форму подання, стиль викладення). Увесь цей комплекс впливів творить те, що можна назвати спільним змістовим простором суспільства. Глобалізація культури формує загальне для всіх культур світу форми і структури, що забезпечують комунікацію між окремими індивідами і групами. Також це формування такої знакової системи (зокрема термінології), яка була б придатна для опису різних реалій всіх суспільств, залучених до глобалізаційного процесу. Отже, системне

вивчення впливу різних культур і мов на терміносистему необхідне для з'ясування ролі і місця таких слів у мовному просторі. Але й саме поняття *терміносистема* залишається дискусійним. Як показує практика, терміносистеми вважають закритими або відкритими відповідно до способу їх організації та поповнення лексичного запасу. Деякі мовознавці, вважають, що терміносистеми будь-якої мови формуються штучно, що кожна лексична одиниця (термін) повинна мати обмеження у вживанні. Інші стверджують, що терміносистема виникає шляхом упорядкування стихійно складеної термінології. В утворенні та формуванні терміносистем важливу роль грають як екстралінгвальні фактори, що зумовлюють необхідність домінування понять галузі знань та сфер діяльності й потребу деталізувати чи ускладнити поняття фундаментальних галузей науки, так і лінгвальні, що пов'язані з різноманітністю понятійних відносин, що передаються термінами й можливістю об'єднати різні у понятійному відношенні компоненти у багатослівних термінах. Поповнення лексичного запасу терміносистеми відбувається не тільки завдяки появі нових термінів (у суспільно-політичних науках це відбувається меншою мірою, ніж у науках природничих чи технічних, пов'язаних безпосередньо з дослідництвом, експериментами, виробництвом). У процесі міжгалузевих комунікацій відбувається взаємне запозичення термінів відповідними галузевими терміносистемами. Такий процес можна назвати інтеграцією терміносистеми під впливом глобалізації.

Глобалізація в науковій сфері найбільше впливає на еволюцію термінології гуманітарних наук. За рахунок легкості транскордонних впливів, розвитку телекомунікацій значно поповнився склад науково-технічних і спортивних термінів. Як було зазначено, значну роль у поповненні української термінології відіграє англійська мова.

Англомовні терміни *макрос*, *опція*, *принтер*, *сайт*, *сервер*, *файл* давно проникли у свідомість масового користувача комп'ютерної техніки. Мовознавці широко застосовують термін *концепт* замість відомого слова *поняття*. Економісти, називаючи учасників ринкових відносин, вживають такі терміни, як *брокер*, *менеджер*, *дистриб'ютор*. У політології розповсюдженим стали такі англомовні назви, як *електорат*, *електор*. У спорті давно використовуються *рефері*, *голкіпер*, *хавбек*. У журналістиці поширеним є термін *мас-медія*. У термінологію гуманітарних наук давно залучено термін *дискурс*. Але ми вважаємо, що англіцизми, тобто слова і словосполучення, запозичені з англійської мови або утворені за її взірцями, доречні, якщо вони позначають поняття, що з різних причин ще не назване засобами української мови, або в ній відсутній відповідник.

Часто в наукових текстах уживаються англомовні замітники загальнонавжених слів:

креативний замість творчий, латентний – прихований, варіабельний – змінний.

В. Радчук уклав цілий список слів-запозичень, що піддаються перекладу, але здебільшого використовується їх англомовний варіант. Серед них: *андеграунд* – підпілля; *аплікант* і *аплікація* – заявник і заява; *бігборд* – панно; *бізнес-ланч* – діловий обід; *бренд* – татунок; *генерація* – покоління; *дайджест* – оглядовий збірник; *джекпот* – найвища сума виграшу; *інтенція* – намір, задум; *маркетинг* – збут, вивчення ринку; *кастинг* – конкурсний відбір; *котон* – бавовна; *памперс* – підгузник; *плєнер* – програвач; *скейтборд* – дошка-самокат; *прайс-лист* – цінник; *пресинг* – тиск, натиск; *провайдер* – постачальник; *промоція* і *промоушн* – заохочення, сприяння, підтримка, допомога; *респектувати* – шанувати; *рецепція* – сприйняття; *спічрайтер* – складач промов; *суїцид* – самогубство; *стєплєр* – спинач, скріплювач; *тєст* – грінка; *трансформєр* – перекиньчик, перевертєнь; *трейдер* – торговець; *фан* – болільник, уболівальник; *шейпінг* – підправка статури, догляд за поставою. А до слова *імплємєнтация*, на думку вченого, можна підібрати понад 30 українських відповідників, серед них: *впровадження, запровадження, втілення, втілення в життя, введення, введення в діло, виконання, здійснення, проведення в життя, перетворення в дійсність, перетворення в життя, реалізація, матеріалізація, справдження, звершення, вживання, законодавче запровадження, законодавче утвердження, введення в (законодавчу) практику, надання чинності, набуття чинності, узаконення, внесення змін (до закону), внесення поправок, перегляд (закону)* [9, с. 26-30]. Науковець вважає, що вживання таких термінів є своєрідною даниною моді або невмінням перекласти англомовні слова чи словосполучення рідною мовою.

Відомо, що будь-яка мова знаходиться у стані неперервного розвитку і процеси глобалізації не повинні створювати небезпеку втрати різними культурами своєї індивідуальності, своєї специфіки, що може привести до втрати носіями цієї культури самоідентичності, до розмивання культур і внаслідок цього різноманітності. Отже, поповнення складу термінів рідної мови іншомовними, мусить бути обґрунтовано прагматичними потребами, неможливістю використання вже існуючих. Питання, як запозичувати найменування найновіших технічних засобів, є і досі відкритим. Так, наприклад, конкретизація певних понять вимагає певних запозичень. У сфері економіки з'явилися останніми роками такі новоутворення як: *маржа (margin)* – різниця між цінами; *ф'ючерси (futures)* – вид цінних паперів на деривативній біржі; *брендінг (branding)* – просування конкретної марки на ринок; *ваучєр (voucher)* – виправдовувальний документ, розписка; – які більш сприйнятливі у своєму запозиченому виді, особливо, якщо вживаються у сфері міжнародних економічних стосунків. Поповнення термінології відбувається

і за рахунок запозичених термінів, що позначають появу нових професій таких, як: менеджер (manager), супервайзер (supervisor), дистриб'ютор (distributor), мерчандайзер (merchandise). Поповнення лексики міжнародного права відбувається за рахунок інтеграційних та міграційних процесів у термінологічних системах сучасної української мови та лексичних запозичень з інших мов, особливо англійської. Тенденції розвитку юридичного лексикону української мови виразно відбивають термінотворчі процеси високорозвинених світових мов, де актуалізація національного мовного ресурсу узгоджується з міжнародним термінологічним прототипом.

Кожне запозичене слово або термін містить у собі певну сукупність формальних варіацій, тому, переходячи з однієї мови в іншу, запозичені слова підкорюються варіативності мови-реципієнта. Від запозичених іменників утворюються похідні слова: *мерчандайзинг* – *мерчандайзинговий*; *маркетинг* – *маркетинговий*. Існує також група змішаних запозичень, це, коли один або декілька компонентів є словами англійської і української мов, наприклад: *бізнес-пропозиція, конференц-зал, зірка шоу-бізнесу*. У цій групі запозичень одна мова використовує лексичні явища та терміни іншої мови, не порушуючи своєї структури.

Отже, глобальна взаємозалежність є об'єктивною реальністю, і ми живемо і працюємо у взаємозалежному світі, в якому існують взаємопротилежні мовні тенденції: рух до єдності та пошук самосвідомості. Обмін інформацією відбувається у багатьох напрямках: соціокультурному, технологічному, державному. Супутникові комунікації та мережа Інтернет зруйнували бар'єри кордонів у людській комунікації за допомогою техніки. Економічна глобалізація досягла межі, на якій різні компанії, пов'язані за допомогою Інтернету, можуть працювати в різних частинах світу. Розвиток туризму, продукування масової продукції і масової культури – все це є зростаючим прагненням до більшої єдності в новітніх інформаційних технологіях та засобах їх застосування, та також на основному векторі комунікацій – у мові, тому що будь-яка отримана інформація потребує бути зрозумілою для всіх членів суспільства. Ми не можемо ігнорувати існування інших культур та їх досягнень. У зв'язку з розвитком техніки, появою нових технологій, тісною взаємодією різних світових культур, запозичення з інших мов неминучі. У такий спосіб відбувається еволюція національних терміносистем за умовами, що лексичні новоутворення збагачують словниковий запас мови і підкорюються законам і нормам її граматики, фонетики та словотворення. Але вживання іншомовної термінології мусить бути обміркованим і ніяким чином не зменшувати вартість рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О.І. Екологія українського слова: аспекти і проблеми // Мовознавство: Четвертий міжнародний конгрес українців. 26-29 серпня 1999 р. (Одеса, 2002). – К.: Пульсари, 2002. – С. 158-163.
2. Возняк Т. Семантичний простір мови. Тексти та переклади. – Харків: Фоліо, 1998. – С. 667.
3. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.
4. Єнікеєва С.М. Особливості перекладу англійських комп'ютерних термінів на українську мову // Вісник Сумського держ. ун-ту. Сер. філол. наук. – Суми: Вид-во СУМДУ, 2001. – № 5 (26). – С. 54-59.
5. Ивина Л.И. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
6. Лещук Т. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія: Монографічне дослідження на матеріалі німецької мови. – Львів: ЛДУ, 1999. – 212 с.
7. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): Монографія. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – С. 303.
8. Проблеми української термінології // Вісник Львівського національного університету «Львівська політехніка». – № 453. – Львів, 2002. – С. 183-243.
9. Радчук В. Плакаємо укрлиш... Для кого? // Урок української. – 2003. – № 8-9. – С. 26-30.
10. Bartelson J. Three concept of Globalization // International Sociology. – June 2000. – Vol. 15 (2). – P. 180-196.

© Жиденко Л.А., 2009

Стаття надійшла до редколегії 10.03.09